

بۆچی دەبن روو له ژاپۆن بکهین؟ ... وههاب شاه محمەد

ژاپۆن وهک ولاتیکی گه‌وره‌ی رۆژه‌لاتی ئاسیا، به‌یکه‌ی له زل هیزه‌کانی ئابووری جیهان ده‌ژمێردیٔ دووای ئەمریکا، ئەم پێشکه‌وتنه‌ی ئابووریه‌شی ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ چه‌ند هۆیکه‌ی سیاسی و میژووی که‌ وای لیکردوه‌ ئه‌مرۆ ببێ به‌ ولاتیکی پێشکه‌وتووی له‌وجۆره‌. پاش جه‌نگی جیهانی دووهم و دۆرانی شه‌ری به‌رامبه‌ر ئەمریکا، ولاتی ژاپۆن شه‌ریکی 5 ساله‌ی ناوخۆی خۆیناوی دلته‌زینی به‌خۆه‌ بینی له‌ نیوان لایانگیرانی سیستیمی تازه‌ی دیموکراسی و ئەوانه‌ی سوور بوون له‌ مانه‌وه‌ی ژاپۆنی وهک زل هیزیکه‌ی سه‌ربازی جیهانی دژ به‌ ئەمریکا.

ئه‌مرۆ ولاتی ژاپۆن نهک ته‌نها ولاتیکی ئابووری گه‌وره‌ی جیهانیه‌، به‌لکه‌ به‌ هیزیکه‌ی سه‌ربازی باشیش له‌ رۆژه‌لاتی ئاسیا داده‌نری، ئەگه‌رچی ولاتی چین سالی له % 12، 6 بووجه‌ی ساربازی خۆی زیادکردوه‌ بۆ پێشخستن و په‌ره‌پیدانی هیزه‌ سه‌ربازیکی. هه‌ندێ لایه‌ن هه‌ن که‌ له‌وباوه‌ره‌دان که‌ چین وهک هیزیکه‌ی سه‌ربازی جیهانی ده‌توانی ببێ به‌ کێشه‌یک بۆ ژاپۆن له‌دوارۆژ، به‌لام به‌هۆی کێشه‌ی تایوان که‌ چین به‌ به‌شیکه‌ی خاکه‌که‌ی خۆی ده‌زانی تاكوو ئیستا چاره‌سه‌ر نه‌کاراوه‌و مامه‌له‌ی سیاسی جۆراوجۆری له‌لایه‌ن ولاتانی جیهان و ئاسیا له‌گه‌ل ده‌کرێ، ناتوانی ببێته‌ کێشه‌یکه‌ی ئه‌وتۆ بۆ ژاپۆن چونکه‌ ئه‌وکاته‌ ده‌بێته‌ کێشه‌یک بۆ تاکه‌ زله‌یزی جیهانی که‌ ئەمریکایه‌ و هه‌موو ئه‌و ولاتانه‌ی تری رۆژه‌لاتی ئاسیا وهک ولاتی کۆریای باشوور، ئەمریکاش هاوکاری و ریکه‌وتنامه‌ی تایبه‌تی له‌گه‌ل تایوان هه‌یه‌ بۆیه‌ ناکی ببێته‌ کێشه‌یکه‌ی ئه‌وتۆ له‌ داهاوتو.

کۆریای باشوور که‌ به‌ هاوپه‌یمانی سیاسی ژاپۆن له‌قه‌له‌م ده‌دری، ئەگه‌رچی ژاپۆن ئەم ولاته‌ی بۆ ماوه‌یکه‌ی دوورو و درێژ داگیرکردبوو، گه‌وره‌ترین په‌یوه‌ندی بازرگانی هه‌یه‌ له‌گه‌ل ولاتی ژاپۆن. کۆریای باشوور په‌یوه‌ندی ئابووری و بازرگانی گه‌وره‌ی له‌گه‌ل چین هه‌یه‌. له‌ نیوان سالانی 1999 تاكو سالی 2004 گه‌وره‌ترین ئالوگۆری بازرگانی له‌گه‌ل چین هه‌بووه‌ که‌ کرینی شتوومه‌که‌کانی له‌ گه‌ل چین خۆی داوه‌ له % 10 کرینی کاله‌کانی به‌گشتی وه‌ فرۆشتنی کاله‌کانیشی بۆ چین خۆی داوه‌ له % 14 له‌ کۆی هه‌موو په‌یوه‌ندیه‌ بازرگانیکانی. ژاپۆنیش ییکه‌ له‌و ولاتانه‌ی که‌ ده‌ستی گرتۆته‌ سه‌ر به‌ره‌مه‌کانی ئه‌لکترونی جیهانی و چین ناتوانی مملانه‌یکه‌ی ترسناکی ئه‌وتۆی بۆ درووست بکات، ته‌نها به‌ ولاتیکی به‌ره‌م هێنه‌ری هه‌رزانی تازه‌ گه‌شه‌کردوو داده‌نری و ناتوانی ئه‌و بازاری ژاپۆن بۆخۆی په‌یدا بکات.

ژاپۆن به‌هۆی په‌یوه‌ندیه‌ ئابووریه‌ گه‌وره‌کانیوه‌ له‌گه‌ل ولاتانی رۆژه‌لاتی ئاسیا، به‌تایبه‌ت، کۆریای باشوور، تایوه‌ن، ئەنده‌نوزیا، تایله‌ند وه‌ زۆر ولاتانی تری ناوچه‌که‌، کاریگه‌ری ته‌واوی له‌سه‌ر سیاسه‌تی ئەم ولاتانه‌ هه‌یه‌ و ده‌توانی رۆلیکی گه‌وره‌ له‌ نزیکردنه‌وه‌ی ئەم ولاتانه‌و ولاتانی ده‌ره‌وه‌ی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست هه‌بێ.

ده‌کرێ ژاپۆن وهک ولاتی ئەلمانیای هیززلی ئابووری ئەوروپا له‌قه‌له‌م بدری و به‌یکه‌ی له‌ ولاته‌کانی تاکه‌ زل هیزی ئاسیای رۆژه‌لات ناوبه‌ری. ژاپۆن و ئەلمانیایه‌ چه‌ند سالیکه‌ داوای ئەندام بوونی هه‌میشه‌ی له‌ ئەنجومه‌نی ئاسایشی نیونه‌ته‌وه‌ی ده‌که‌ن، ولاتانی وهک ئەمریکا و ئینگلیزیش پشتیوانی ئەندامبوونی ژاپۆن ده‌که‌ن. ئەگه‌ر بێت و ژاپۆن ببێ به‌ ئەندامیکه‌ی هه‌میشه‌ی ئەنجومه‌نی ئاسایشی نیونه‌ته‌وه‌ی ئه‌وا ده‌بێته‌ هیزیکه‌ی سیاسی

جیهانی گرن، دەشتوانی رۆلێکی گه‌وره له گۆرانکاریه سیاسییانی جیهانی ببینی، رۆژھەلاتی ناوهراستیش یەکێکه لهو ناوچانەیی که روو له گۆرانکاری سیاسی گه‌وره دهکات. ژاپۆن بههۆی پالپشتی ته‌واوی سیاسه‌ته‌کانی ئەمریکا له جیهان، پاشان وهک ولاتیکی دیموکراسی ده‌کرێ بێته پالپشتیک و دۆستیکی باشی خه‌لکی کورد ئەگه‌ر بێت و خۆمانی لێنزیکی بکه‌ینه‌وه. په‌یوه‌ندی نیوان ئەمریکا و کورد، پاشان هاوکاری کردنی ته‌واوی ژاپۆن بوو رووخانی به‌عس و به‌شداری کردنی هێزه‌کانی له سه‌قامگیری ئارامی و ئاسیش له عیراق، یان په‌یوه‌ندی به‌هیزی نیوان ژاپۆن و کۆریای باشوور که هیزی سه‌ربازی له کوردستان هه‌یه ده‌توانی بێته دۆستیکی به‌هیز بوو ئه‌می کورد له جیهان و ئاسیای رۆژھالآت.

ژاپۆن وهک ولاتیکی تاکه زلهیزی ئابووری له ئاسیای رۆژھالآت و دووهم هیزی ئابووری جیهان ده‌توانی رۆلێکی گه‌وره له نزیکردنه‌وهو هاوکاری کردنی ولاتانی تری هاوپه‌یمان و دۆستی بگێری بوو نزیکردنه‌وهی کورد لیان، پاشان ببی به‌یکی لهو ولاتانه‌ی گه‌وره بوو گه‌شه‌پیدانی کوردستان و پێشخستنی.

پێویسته ده‌سه‌لاتاداران کورد له ریگای راویژکارو شاره‌زایانی تایبه‌تیه‌وه، که شاره‌زاییکی باشیان له سه‌ر ئاسیای رۆژھالآت هه‌یه چاوپێکه‌وتنیک له‌نیوان سه‌روک بارزانی و سه‌روک وه‌زیرانی ژاپۆن سازبکه‌ن.

ئهو سه‌ردانه میژوویه‌ی به‌ریز مسعود بارزانی بوو ولاتانی ئەمریکا، ئینگلیز وه پاشان ئەلمانی، پێشوازی کردنی وهک سه‌روکی کوردستان، کاریگه‌ری ده‌روونی و سیاسی گه‌وره‌ی له‌سه‌ر سیاسه‌ت مه‌دارانی جیهان هه‌بوو، به‌تایبه‌ت بو‌سه‌ر ئهو ولاتانه‌ی که هاوپه‌یمان و دۆستی سه‌ره‌کی ئەمریکان له جیهان، ژاپۆنیش یەکێکه لهو ولاتانه.

ژاپۆن پاش جه‌نگی جیهانی دووهم و به‌رپابوونی سیستیمیکی دیموکراتی تیای ئەزموونیکی باشی له پێشخستن و گه‌شه‌کردنی پێشه‌سازی و ئابووری هه‌یه، بو‌یه ده‌بێته پالپشتیکی باش بوو گه‌شه‌کردنی باری ئابووری و پێشه‌سازی له کوردستان ئەگه‌ر بێتوو بتوانیین په‌یوه‌ندی‌کانمان له‌گه‌لیا به‌هیز بکه‌ینه‌ن. ولاتی ژاپۆن ئەمرۆ نه‌ک ته‌نها له ئاستی رۆژھەلات هیزیکی ئابووری و سیاسی به‌هیزه، به‌لکو له ریگای په‌یوه‌ندیه‌ی بازرگانیه گه‌وره‌کانیوه له گه‌ل ولاتانی دراوسێ کوردستان ده‌توانی بێته فشاریکی باش بو‌سه‌ر ئهو ولاتانه‌ی که دژ به خواسته‌کانی خه‌لکی کوردن.

ده‌کرێ له ریگای ریکه‌وتنامه‌ی تایبه‌ته‌وه ریگا به کۆمپانیا گه‌وره‌کانی ژاپۆن بدری بوو دۆزینه‌وه‌ی نه‌وت له کوردستان له دوارۆژ، ولاتی ژاپۆنیش به‌هۆی هاوکاری و پالپشتی سیاسه‌تی ئەمریکا پیش و پاش رووخانی به‌عس به ئاسانی ریگای پێده‌دریته له لایه‌ن ئەمریکاوه بوو به‌ستنی ریکه‌وتنامه‌ی ئابووری و پێشه‌سازی له‌گه‌ل کوردستان.

ئەمریکا ته‌نها دژ به هاتنه‌پێشه‌وه‌ی ئهو ولاتانه‌یه بوو ده‌سکه‌وتیکی ئابووری له عیراق و کوردستان، که دژی رووخانی به‌عس بوون، ولاتانی دراوسێ عیراق و کوردستان بوو هه‌موو لایک ئاشکرایه چی جو‌ره هه‌لوه‌ستییان هه‌بوو بوو روخانی به‌عس، بو‌یه ناتوانن رۆلێکی ئەوتو له ریگه‌گرتنی په‌یوه‌ندی باشی نیوان کورد و ژاپۆن ببینن.

پێویسته هه‌رچی زووتره، تاکو گۆرانکاریکی ئەوتو به‌سه‌ر سیسسه‌تی زلهیزی سه‌ربازی و ئابووری‌کانی جیهان نه‌هاتوو به‌رامبه‌ر رووداوه‌کانی عیراق و ناوچه‌که، سه‌ردانیکی تیرووپی سه‌روک بارزانی بوو ولاتی ژاپۆن و هه‌ندئ ولاتانی تری رۆژھەلاتی ئاسیا سازبکری بوو ناساندنی خه‌لکی کورد و ده‌ستپێکردنی په‌یوه‌ندیه‌ی ئابووری و سیاسییان له گه‌لمان،